

“Değişimin doğasını anlamak şimdi çok daha zordur; çünkü bir zamanlar çok belirgin olan işaret ve sinyalleri artık alamıyoruz. Attan inip arabaya binmek mekanize ulaşım çağının gelmiş olduğunun çok belirgin bir göstergesiydi. Şimdi ise değişim havadaki saydam nabız atışlarının içine gizlenmiştir, göze görünmüyor. Geçmişe geri çekilme çağrıları şaşırtıcı değildir. Ama geriye dönmek için zaman artık çok geçtir. Çok şey biliyoruz. Yeni yol, bizim kararlı ya da kararsız olmamıza bakmadan önümüzde uzanacaktır”.

—Jennifer James (*Gelecek Zamanda Düşünmek*, çev. Zülfü Dicleli, İst. 1997, s. 11.)

İnsanın “oluş” halinde bir varlık oluşu, “değişim”in ontolojik temelini teşkil etmektedir. İnsan, hem bir bütün halinde kendisi sürekli değişmektedir; hem de bu “oluş” sürecini sürekli değişen bir “ortam”da gerçekleştirmektedir. Bir başka ifadeyle, insan, değişimin hem süjesi, hem de objesidir. Ne var ki, insanın bu değişimin farkına varabilmesi pek kolay değildir. Tıpkı, hem kendi eksenini etrafında, hem de güneşin etrafında hızla dönen bir yerkürenin üzerinde yaşamamıza rağmen, dünyanın bu hareketlerinin farkında olmayışımız gibi. İşin ilginç yanı, insanlar asırlar boyu, güneşin dünyanın etrafında döndüğünü zannetmişlerdir. Dünyanın kendi eksenini etrafında dönerkenki hızı, ekvatorda saatte 1674 kilometredir; güneş etrafındaki hızı ise saniyede 29.8 kilometredir.

Akla şöyle bir soru gelebilir: Dünyanın dönüp dönmediğini, güneşin etrafında hareket edip etmediğini bilmek, insanın yaşaması açısından bir önem taşıyor mu? Dünya dönse de, dönmese de hayat devam etmekte değil mi? İnsan bilse de bilmeseyse de, dünya, hem kendi eksenini etrafında, hem de güneşin etrafında dön-meye devam etmiyor mu? Bir insanın, bilinçli olarak kendini aşmak, kendini inşa etmek gibi bir gayesi yoksa, hayatı sadece biyolojik açıdan görüyorsa, dünyanın dönüp dönmemesi onun için fazla bir anlam ifade etmez. Fakat bir insanın, ontolojik manada kendi yerini bilmek, hayatın anlamını yakalamak, kendini inşa etmek, uygarlık yaratmak gibi yüksek idealleri varsa, bunları gerçekleştirmek için çaba sarfediyorsa, dünyanın dönüp dönmediğini bilmek, en azından ekmek yemek su içmek kadar önem taşır. Değişirken değiştirmeyi öğrenmenin ve değişimi kontrol altına almanın tek yolu, değişimin frekansına girmeyi başarmaktan geçmektedir.

İnsanoğlu, “değişim”in hem nesnesi, hem de öznesi olduğu için, çoğu zaman “değişim”in farkına varmaz. Farkına vardığı zaman da, ipin ucunun kaçtığını farkederek; fakat, ya kabullenmek istemez, ya görmezlikten gelir, ya panikler, ya da olup biteni olduğu gibi tespit edip, bundan sonra ne yapılması gerektiğini düşünmeye başlar. Paniklemek, görmezlikten gelmek,

kabullenmemek, sonuçta aynı kapıya çıkar... En kötüsü “değişim”den korkmaktır. “Değişim korkusu değişimin düşmanıdır. Eğer bu korkuya esir düşerseniz, gelecekte de korkmaya başlarsınız.” (Jennifer James, Gelecek Zamanda Düşünmek, s. 140.)

İnsanlık, baş döndürücü bir sosyal değişimin çekim alanı içindedir. Değişimin hızı, değişikliklerin takibini ve anlaşılmasını güçleştirmektedir. Her gün yenilenen iletişim teknolojisi, bilgiye ulaşmayı kolaylaştırdığı gibi, dünya hakkındaki “büyük” sıfatını da ciddi olarak tartışılır hale getirmiştir. Sınırlar, farklı bir anlam kazanmaya başlamıştır. Artık, “global-leşme”yi görmeden, anlamadan, gereklerini yerine getirmeden hiç bir şey yapmak mümkün değildir. Hemen bütün alanlarda, çözümler ve yeniden yapılanmalar söz konusudur. Kavramlar içerik değiştirmektedir. Yeni kavramlar, insanlığın gündemini meşgul etmektedir. Doğal olarak, değerler alanı da, bu süreçten etkilenmekte, insanlar yeni arayışların içine sürüklenmektedir.

Türkiye, çok ciddi bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçmektedir. Aslında, bütün dünyanın hızlı bir sosyo-kültürel değişim rüzgarının cazibe alanı içinde olduğunu söylemek mümkündür. Eskiden bir asırda, iki asırda ortaya çıkan birtakım değişiklikler, şimdilerde bir yılda, iki yılda gerçekleşmektedir. İletişim imkanlarının iyice artması, bilim ve teknoloji alanında ortaya çıkan baş döndürücü gelişmeler, bir anlamda, insanları “sıkıştırılmış bir tarih” diliminde yaşamaya mahkum etmiş gibidir. Değişimin baş döndürücü hızı, olup bitenleri anlamayı bir hayli güçleştirmektedir. Kültür değişmektedir, toplum değişmektedir, birey olarak insanlar değişmektedir; zihniyet değişmektedir. Bu sürece en çok direnen, değişimden zarar göreceğini hisseden bazı bireyler, bazı kurumlar ve birtakım güç odaklarıdır. Ancak, değişimin etki alanının dışında kalmak, görebildiğimiz kadarıyla pek mümkün değildir.

“Değişim,” bir anlamda değişmeyen bir “gerçek” olarak varlığını sürdürmektedir. Hayatın bütün alanlarında etkili olan bu “değişim” rüzgarları, hem olumlu, hem de olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Ekonomik ömrünü doldurmuş, fonksiyonelliğini yitirmiş görüşlerin, bireylerin, kurum ve kuruluşların tarihteki yerlerini almaları, eskiye göre daha da çabuklaşmıştır. Bu, gelişmenin önünün açılması açısından önemli bir adımdır. Öte yandan, “kendimiz kalarak” değişmek de bir zorunluluktur. Aksi takdirde tarihin karanlıklarında kaybolup gitmek söz konusudur. Bu durumda, değişimin frekansına girerek, değişirken değişmeyi ve değiştirmeyi öğrenmek, bizi biz yapan öz değerlerimizi evrensel çizgiye çekmekten başka çıkar yol görünmemektedir.

Türkiye’nin yaşadığı sancılar, bu hızlı değişimin doğal sonuçlarıdır. Gelişmeleri, yeni bir uygarlığın mayalanma sancıları olarak da değerlendirmek mümkündür. Ancak, yeni bir uygarlık, yeni bir zihniyet demektir. Biz, toplum olarak kültür değişiminde yeterince başarılı olduğumuzu kanıtladık; fakat, kültür değişikliğinin zihniyet değişikliği olmaksızın fazla bir anlam ifade etmeyeceğini hâlâ kavrayamadık. Zihniyet değişikliği, hiç kuşkusuz çok zordur. Değişime karşı

direnç, bütün gücünü zihniyetin değişmemesi noktasında yoğunlaştırır.

“Değişim”den ister istemez din alanı da nasibini almaktadır. Öyle ki dindar insanlar, “din elden gidiyor” gibi anlamsız bir korkuya kapılmaktadırlar. Dindar olmayan insanların bir kısmı, dinden ve dinî değerlerden kurtulmuş(!) olmak gibi bir mutluluğun tadını çıkarmak(!) istercesine bilimsellikten yoksun nutuklar atabilmektedirler. Oysa, bu konuda bilinmesi gereken ilk bilimsel gerçek şudur: Din, insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan, bundan sonra da insanın olduğu her yerde var olacak olan bir olgudur. Bireylerin din konusundaki tavırları, “insanın olduğu her yerde var olan” din gerçeğini hiçbir zaman değiştirmemiştir; değiştiremeyecektir. Bu sebepten, sağlıklı bir değişim, dinin—en azından—bir sosyal olgu olduğu gerçeğini görmekten geçmektedir.

Türkiye’de din alanında başlatılan tartışmalar, dindar insanların da, açıkça dinsiz olduğunu belirtmedikleri için dindar olmayan diye tavsif edeceğimiz, söylem biçimlerinden dine ve dinî değerlere pek sıcak bakmadıkları anlaşılan insanların da “İslam” dini konusunda—en azından tartışmaları sağlıklı bir şekilde götürebilecek düzeyde—yeterli bilgiye sahip olmadıklarını açıkça gözler önüne sermiştir. Türkiye’de din alanındaki bilgi boşluğu, insanların birbirlerini anlamalarını güçleştirmektedir. Din, insanlara temel iletişim kodlarını verir. Din konusunda bilgi sahibi olan insanlar, birbirlerini daha kolay anlayabilirler. Din konusunda bilgi sahibi olmak, mutlaka dindar olmayı gerektirmez; çünkü dindarlık bireysel bir tercihtir.

Türkiye’nin geleceği açısından hayati önemi haiz olan Alevilik-Bektaşilik konusunu, bütün dünyanın ve buna bağlı olarak Türkiye’nin içine sürüklendiği “değişim” sürecinden bağımsız olarak ele almak pek mümkün değildir. Ancak, konunun tarihten gelen hassasiyetinin yanında, kentleşme sürecinin getirdiği çözülmeden en fazla etkilenmiş olmaya dayalı özel bir yönü daha vardır. Ayrıca, konu, iyi niyetle, ilmî amaçlarla doğru bilgi sahibi olmak isteyenlerin yanında, içte ve dışta, “iyi niyetli” denemeyecek kadar farklı emeller besleyen birtakım insanların da ilgi odağı haline gelmiştir.

Alevilik-Bektaşilik Türkiye’nin bir gerçeğidir. Türk toplumunun bir kısmı kendisini “Alevî,” “Bektaşî” ya da “Alevî-Bektaşî” olarak tanımlamaktadır. Ancak, ne kendilerini “Alevî,” “Bektaşî” ya da “Alevî-Bektaşî” diye tanımlayanlar, ne de bu konuda konuşanlar, sağlıklı bir bilgi birikimine sahiptirler. Bu durum, Alevî-Sünnî sürtüşmesi şeklinde kendini gösteren veya öyle gösterilmek istenen gerginliğin ivme kazanmasına yol açmakta; siyasîlerin, bu gerilimden çıkar sağlayan istismarcıların işlerini büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Din istismarının bir boyutu da, “Alevilik-Bektaşilik”le ilgili söylem biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Alevilik-Bektaşilik konusunda doğru bilgi ve sağlam belgelerle halkın aydınlatılması, bilinçli olarak oluşturulmak istenilen Alevî-Sünnî geriliminin kaynaklarının kurutulması anlamına gelecektir.

Alevîlik-Bektaşilik konusundaki bilgi boşluğu, aynı zamanda ciddi bir kavram kargaşasına yol açmaktadır. Şîî, Ca'ferî, Nusayrî, Rafizî, Kızılbaş, Çepni, Tahtacı, Alevi ve Bektaşî kavramları genellikle birbirine karıştırılmaktadır. Bu durum, sağlıklı düşünmeyi zorlaştırmakta ve konunun doğru anlaşılmasını engellemektedir. Ayrıca, milli birlik ve beraberliğimiz de bu durumdan yara almaktadır. Bunun önüne ancak, bilimsel bilgi ile geçilebilir.

Biraz dikkat edecek olursak, başımızı ağrıtan sorunların önemli bir kısmının, doğru ve sağlam bilgi eksikliğinden kaynaklanmış olduğunu hemen fark edebiliriz. Alevilik olgusu hakkındaki bilgi boşluğu—Alevi olsun olmasın—gerçekleri görebilen, akli başında olan her insanın açıkça dile getirdiği bir husustur. Alevilik hakkında yüzlerce kitap neşredilmiş olmasına rağmen, bunların büyük çoğunluğunun ilmî nitelikten yoksun olduğunu görebilmek için, kitapların sayfalarına şöyle bir göz atmak yeterlidir. Kitapların ve yazılıp çizilenlerin önemli bir kısmı, bilgi boşluğundan ve kaostan yararlanmak isteyen bazı kimselerin, kendi ideolojileri doğrultusunda, yeni yapılanmalar peşinde koştuklarını düşündürmektedir. Bazı araştırmacılar, açıkça, “Aleviliğin başlı başına bir din” olduğunu şöyle ifade etmektedirler: “Karşılaştırmalardan görüleceği üzere Alevilik, Müslümanlık değildir. Olması da mümkün değildir. Müslümanlığın bir mezhebi ya da kolu olsaydı, çoktan Müslümanlığın içerisinde eriyip gitmiş olacaktı. Alevilik, kendine has özellikleriyle, kendi başına bir inanç sistemidir. Başlı başına bir dindir.” (Şelva Dersim, “Alevilik”, Pir Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Aralık 1994, s. 8). Aleviliğin kökeninde, Mazda İnancının ve Zerdüş Öğretisinin bulunduğunu (Bkz. E. Xemgin, Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüş Öğretisi, İstanbul 1995) iddia edenler olduğu gibi, “Alevilik, T. C. gerçekliğinin karşıtıdır” diyerek meseleyi “Kürt Aleviler”le irtibatlandırıp şöyle devam edenler de vardır: “Kemalizm, Aleviliğe özgürlük getirmemiştir. Alevilerin inançlarını ve Kürt Alevilerin kimliğini yasaklamıştır. Sünni devlet egemenliği yanında, kayıtsız şartsız Türk şoven-ırkçı egemenliğini eklemiştir. Bu açıdan Kemalizmin ve devletin Alevilere saldırısı, Osmanlı'dan daha güçlü ve köklüdür. Aleviliği ve Kürt Aleviliğini temsil edenler Koçgiri ve Dersim'de direnmişlerdir. Kemalizme karşı ilk çıkışı yapan Koçgiri Alevileridir ve Kürdistan'da Kemalizme en son teslim olan Dersim Alevileridir.” (Ali Dersimli, Zülfikar, Sayı 1, Haziran 1994, s. 9.) “Anadolu Aleviliği”nin bir “masal” olduğunu söyleyip, Aleviliğin aslının Ca'ferilik olduğunu iddia eden, Alevileri Ca'ferileştirmek isteyenler vardır (Bkz. Teoman Şahin, Alevilere Söylenen Yalanlar-Bektaşilik Soruşturması 1, Ankara 1995.) (Bilgi boşluğundan kaynaklanan spekülasyonlarla ve bu konudaki değerlendirmelerle ilgili olarak bkz. Baki Öz, Alevilik Nedir, İst. 1998, s. 216 vd.; İlyas Üzüm, Günümüz Aleviliği, İst. 1997, s. 29 vd.)

Bu arada, Doğu Bloğu çöktükten sonra işsiz ve malzemesiz kalan bazı eski tüfek Marksistlerin de, kendi ideolojileri doğrultusunda, Alevilikte ateist bir yapılanma için savaş verdikleri gözden kaçmamaktadır.

Diğer taraftan, gerek Sünnî anlayışı be-nimseyen Aleviler arasında, gerekse Sünniliği İslâm'la

özdeşleştiren kimseler arasında, Alevilerin Sünniliği kabul edip Müslüman olmaları gerektiğini söyleyenler de yok değildir.

Bu tespitler, Alevilik konusundaki bilgi boşluğunun doğurduğu vehameti anlamak için yeterlidir. “Bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olmak isteyenlerin” ne kadar da çok olduğu düşünülmesi gerekli olan bir husustur. Henüz Alevilik olgusunun hangi zeminde tartışılacağı bile açıklık kazanmış değildir. Bilgi boşluğu, tahmin edildiğinden çok daha fazla, çok daha ileri seviyededir. Oysa doğru bilgi olmadan fikir üretmek, çözüm üretmek mümkün değildir.

“Değişim süreci”nin Alevilik ve Alevilerle ilgili olarak öne çıkarttığı hususların başında, Alevilik konusundaki doğru bilgi eksikliğinin bir an önce giderilmesi, zaman geçirilmeden bu konuda bilimsel araştırmaların başlatılması gelmektedir.

Alevilik olgusu hakkında gerekli olan bilimsel bilgi, öncelikle Aleviliğin mevcut durumunun tespitine ve doğuş sürecinin aydınlatılmasına yönelik olmalıdır. Ayrıca, Alevilikle ilgili ana kavramların, Alevilik olgusunun tarihî seyrine paralel olarak kazandığı ve yitirdiği içerikler de dikkate alınarak, bilimsel yöntemlerle ve doğru olarak tespit edilmesine ihtiyaç vardır. Doğru bilgi, sağlıklı bir tartışma zemininde, yapıcı ve doğruyu arayan, iyi niyetli insanlar sayesinde, sorunların kalıcı bir biçimde çözümlenmesini sağlayabilir. Doğru, hoşumuza gitmese de, işimize gelmese de doğrudur. Doğruları gizleyerek, gerçeklerden kaçarak bir yere varmak imkansızdır.

Alevilik, temelde inançla ilgili bir farklılaşmadan çok, sosyo-kültürel ve politik bir farklılaşmadır.

Alevilik olgusunun bugünkü durumu ile ilgili, Prof. Dr. Orhan Türkdoğan tarafından gerçekleştirilen, “Alevi-Bektaşî Kimliği” isimli, “sosyo-antropolojik” bir araştırmanın değerlendirme kısmında şu tespitlere yer verilmektedir: “Alevi-Sünni teolojisini temsil eden yetkililerin bir araya gelerek ilmî bir seminer veya toplantıda tartışmaları gerekmektedir. Çünkü, hemen her Alevi Ocakzadeleri; Allah, Kur’ân ve Peygamber üçlüsünde birleştiklerini bize kesinkes açıklamışlardır. Bu nedenle İslâm’ın özünde, Alevî-Sünnî açısından bir sapma düşünülemez. Her Alevi Allah’a, Peygamber’e ve Kur’ân’a bağlı oldukları hususunda kararlıdırlar... Bu üç unsur, Alevî-Sünnî bütünleşmesinde temel taşı teşkil edebilir”. (O. Türkdoğan, Alevi-Bektaşî Kimliği, Timaş Yayınları, İst. 1995, s. 535; ayr. bkz. Rıza Zelyut, Öz Kaynaklarına Göre Alevilik, s. 20; Mehmet Eröz, Türkiye’de Alevilik Bektaşilik, s. 147 vd.; E. Ruhi Fıglalı, Türkiye’de Alevilik Bektaşilik, s. 277 vd.)

Bu tespitlerin anlam ve önemini ortaya koyabilmek için önce, bu araştırmanın nasıl yapıldığına bakmak gerekmektedir. Orhan Türkdoğan, 1993-1995 yılları arasında, Türkiye genelinde Alevî-Bektaşî nüfusun yoğun olduğu 15 il ve bu illere bağlı 45 ocak üzerinde, Antropoloji'nin en yeni yöntemlerini kullanarak bir saha araştırması yapmıştır. Esas olarak, kendilerini Alevî-Bektaşî diye tanıtan kimselerin Alevîliğe-Bektaşîliğe bakışları ortaya konulmak istenmiştir. İşte, yukarıdaki tespitler, bu araştırmanın sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bu tespitlerden yola çıkarak, kendilerinin Alevî-Bektaşî olduğunu söyleyen kimseler arasında, İslâm'ın özüyle bağdaşmayan birtakım görüşlerin, düşüncelerin olmadığını iddia etmek elbette mümkün değildir. Nitekim, araştırmacı da bunun farkındadır: "Bu gelenekli Aleviliğin iç yapısında; tarihî gerçeklere uymayan, İslâmî kültür kodlarıyla anlaşılamayan bir takım bâtıl görüşler ve hurafeler de vardır." (Aynı eser, s. 535.) Bu tespitin, sadece Alevilik için değil, Sünnî anlayış biçimi için de geçerli olduğunu söylemek için fazla delile ihtiyaç yoktur. Din geleneklerle bütünleşip, gelenek din gibi algılanmaya başlanınca, hurafe ve batıl inançların yeşermesi için uygun bir zemin ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Alevî, Sünnî, Şîî, Haricî olmak fazla bir şey değiştirmemektedir. İşin ilginç yanı, Kur'ân, "Ataların dini zihniyeti" adı altında, atadan, dededen kalma anlayış biçimlerinin, genel anlamda "geleneğin" dinleştirilmesini şiddetle eleştirmektedir. Müslümanlar, Kur'ân'ın açık uyarılarına rağmen, bugün Kur'ân'ın bu sert eleştirisinin muhatabı durumundadırlar.

Alevî olduğunu söyleyen insanlarımız, açıkça Allah'a, Hz. Muhammed'in Peygamberliğine ve Kur'ân'a inandıklarını söylemektedirler. Bu, Alevilik olgusunun tartışılacağı zemin açısından oldukça önemlidir. Kendisini İslâm'ın dışında gören, açıkça Müslüman olmadığını söyleyen bireyler, elbette olacaktır. Hatta, bunların Alevî ya da Sünnî olmaları da gerekmez. Ancak, Aleviliği İslâm dışı görmek, ya da göstermeye çalışmak, hem mevcut realite ile bağdaşmaz; hem de, akla ve bilimsel anlayışa uygun değildir. Aleviliğin mevcut durumu ile ilgili tespitler, bu sonucu doğurmaktadır. (Krş. İlyas Üzümlü, Günümüz Aleviliği, s. 67 vd.) Ne var ki, Türkiye'nin toplumsal barışı sağlamasından, birlik-beraberlik içinde yeni uygarlıklara kanat açmasından rahatsız olan, çıkarlarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya bulunan bazı bireyler, birtakım kurum ve kuruluşlar, konunun kanayan bir yara olarak kalmasından medet ummaktadırlar.

Değişim süreci, kendilerini Alevi olarak gören insanlarımızı, İslâm dini konusunda netleşmeye doğru çekmektedir. İşin gerçeği, geniş bir yelpazede ortaya çıkan spekülasyonları önleyebilmenin başka yolu da yoktur. Kötü niyetli insanlara meydan vermemek için, öncelikle o insanlara malzeme sağlayan kapıların kapatılması gerekmektedir. İçinde bulunduğumuz koşullar, bizlere, İslâm'ı anlama ve iyi Müslüman olabilme hususunda, yeni fırsatlar hazırlamıştır. Her insanın, doğrudan Kur'ân'dan hareketle kendi din anlayışını kurma imkanı vardır. Müslümanların geçmişte İslâm'ı anlayış biçimlerinden hiçbirisinin İslâm dini ile özdeşleştirilmesi mümkün değildir. İletişim imkanları, bizlere, hem geçmişi iyi anlama imkanı sağlamakta, hem de gelecek için sağlıklı arayışları mümkün kılmaktadır. Bizden önceki

nesillerin bilgi birikiminden, tecrübesinden yararlanmanın yollarını bulabilirsek, onların düştükleri hatalara düşme-yiz; onların yanlışlarını tekrarlamaktan kurtulmuş oluruz. Bunun için de, adı ne olursa olsun, dini anlayış biçimlerinin insan ürünü olduğunu unutmamak gerekmektedir.

Din, insan için gelmiştir; bir amaç değil, araçtır. Amaç, insanın en iyi şekilde insanlığını gerçekleştirmesi, gerçek saadeti hak etmesidir. Dinin amaç değil, insan için araç niteliği taşıdığını gösteren en açık kanıt, Kur'ân'ın kendisini takdim ediş tarzıdır. Kur'ân, ne ilimler ansiklopedisi, ne kanunlar kitabı, ne bir anayasadır. Kur'ân, "öğüt," "rahmet ve şifa kaynağı," "mehdî," hakkı bâtıldan, doğruyu yanlıştan ayıran "furkân"dır. Hz. Peygamber, Allah katından almış olduğu vahiy ile insanları uyarmıştır; yani Kur'ân bir "uyarıcı"dır. Kur'ân'ın kendisini takdim ediş şeklini bilmeden, amaç-arac kargaşasından kurtulmak, ayrıntılarda boğulmaksızın bütünü görebilmek, işin gerçeği biraz zordur.

Bugün karşımızda duran, atalarımızın bıraktığı asırlık muazzam birikim bizleri beklemektedir. Bunun anlaşılması, geleceğe taşınacak hususların belirlenmesi gerekmektedir. Geçmiş iyi anlamadığımız ve geleceğe neleri taşımayacağımızı bile-mediğimiz zaman, bizim geleceğimizi şimdi olduğu gibi geçmiş belirlemeye başlar. Açık konuşmak gerekiyorsa, günümüz Müslüman'ının din anlayışını şekillendiren geçmiştir. Geçmiş anlayamayan ve sağlıklı bir şekilde değerlendiremeyen kimseler, onu olduğu gibi geleceğe taşımak isterler. Bunun mümkün olamayacağı açıktır. İslâm mezhepleri, on dört asırlık birikimin en çok yoğunlaştığını çizgileri bünyesinde taşımaktadır. İslâm düşünce ekolleri olan mezhepleri iyi anladığımız zaman, hangi noktalarda başarılı, hangi noktalarda başarısız olunduğunu görür, gelecekteki din anlayışımızı bu birikimden yararlanarak daha sağlıklı hale getirebiliriz.

Kanaatımıza göre, görüş ayrılıklarının kurumlaşmasının esas sebeplerinden birisi, Kur'ân'la sıcak diyalogun kaybolması ve insanların ya sadece sevap kazanmak için, ya da görüşlerine meşruiyet kazandırabilmek için Kur'ân'a müracaat etmek ihti-yacı hissetmeleridir. Müslümanların, Kur'ân'a rağmen, uzlaşmaz kamplara ayrılmaları, bilmeye, anlamaya dayalı bir ayrılık değildir. Bilen insanların uzlaşmaları, her zaman daha kolay olur; eğer işin içine enaniyet ve çıkarlar girmezse. Hele bu insanlar, Kur'ân'a inanan insanlarsa, Kur'ân'ın terbiye tekniği, kurumlaşmayı önleyici ortak zemini her zaman sağlar.

Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulları, "başka Türkiye olmadığı"nın bilincinde olan insanları, tarihi yeniden okumaya sürüklemektedir. Dinî nitelikli görüş ayrılıklarının temelinde, çıkarlar ve siyasî çatışmalar yatmaktadır. Tarihi yeniden okuduğumuz zaman, bu görüş ayrılıklarının geleceğe taşınmasının pek de anlamlı olmadığını fark etmekte gecikmeyeceğiz. Artık, İslâm dinine, Mezhepler ve gruplar üstü bir çizgide, vahyi ve akli ön plana alarak yaklaşmanın zamanı gelmiştir.